

стягуватися від чистих їх прибутків»¹. І. Озеров під об'єктом обкладання розуміє «...факти або предмети, внаслідок наявності яких податок сплачується, наприклад, земля, промисел, особа...»². Об'єктом обкладання можуть бути: 1) особа; 2) предмети споживання; 3) окремі джерела доходу; 4) загальний дохід; 5) майно платника податку; 6) моменти переходу майна³.

Відносно незвичайна категорія зустрічається у О. Ісаєва. Під «податним предметом» він розуміє все те, до чого приурочується сплата податку. Він виділяє й декілька його особливостей, наприклад: 1) зовнішнє благо не може бути предметом податку, оскільки предмет податку передбачає певне упорядкування і систему відносин між людьми на певних рівнях. Тому блага, які виступають поза господарськими чи правовими відносинами, не можуть бути предметом податку; 2) податними предметами можуть слугувати дії людини; 3) предметами могли бути і люди (податок на прислугу, сплачуваний її хазяями)⁴.

Поняття об'єкта оподаткування зачіпається практично в кожному підручнику з фінансового права, монографіях, публікаціях з галузі податкових правовідносин. Важливо звернути увагу на те, що об'єкт оподаткування тісно пов'язаний з категорією платника податку, оскільки «обов'язки платника податку виникають при наявності у нього об'єкта оподаткування і з підстав, установлених законодавчими актами»⁵. Причому ці обов'язки платника податку є першочерговими, і виконання зобов'язань перед кредиторами здійснюється тільки після розрахунків з бюджетом.

Надійшла до редколегії 30. 08. 99

О. Чаричанський, здобувач НЮА України

Про механізм протидії легалізації (відмиванню) прибутків, одержаних злочинним шляхом

Проблема відмивання прибутків незаконного походження якнайтіснішим чином пов'язується з процесом криміналізації

¹ Курсь фінансового права. С. 293.

² Озеров И. Х. Основы финансовой науки. М., 1908. С. 222–223.

³ Див.: Там само. С. 224.

⁴ Див.: Временникъ Демидовскаго юридическаго лицея. Книга сорокъ четвертая. Ярославль. 1887. С. 3–4.

⁵ Финансовое право: Учебник / Отв. ред. Н. И. Химичева. М., 1995. С. 241.

суспільно-економічних відносин. Підвищена увага до цих явищ виникла у середині 70-х років. Приводом до цього стало визнання того факту, що прибутки злочинного походження виявилися засобом вчинення нових, більш тяжких злочинів, а одержані в результаті відмивання начебто законні доходи об'єктивно стають основою для створення міцного криміногенного потенціалу у всіх сферах суспільно-економічних відносин.

За останні роки у переважній більшості країн визнано, що відмивання грошей не тільки становить велику небезпеку для нормального функціонування фінансово-кредитної системи, а й загрожує демократичним системам влади та управління. Разом з тим відмивання грошей є заключним етапом обернення злочинно одержаного доходу в легальну власність, внаслідок чого відбувається суспільно небезпечна концентрація економічної, а з його використанням і політичної влади в руках як окремих злочинців, так і їх груп або кланів. Допустити безкарне відмивання грошей означає зробити вигідними торгівлю наркотиками, ухилення від сплати податків, бандитизм та інші корисливі злочини¹.

У зв'язку з цим у більшості країн зараз розробляються та втілюються в життя схеми і методи протидії випадкам відмивання грошей, передбачається кримінальна відповідальність за вчинення такого діяння. Водночас установлення відповідної кримінально-правової заборони ще не свідчить про створення ефективного механізму боротьби з відмиванням грошей.

Проте практика шукає й інші шляхи та засоби боротьби з відмиванням грошей з метою протидії легалізації незаконних доходів. Так, Директива від 10 липня 1991 р. № 91/308/ЄЕС «Про запобігання використанню фінансової системи для відмивання грошей» разом з вказівкою на те, що «...боротьба з відмиванням грошей може бути здійснена головним чином кримінально-правовими засобами...», констатує, що «кримінально-правовий підхід не повинен бути єдиним засобом боротьби з відмиванням грошей з того часу, коли фінансова система почала відігравати в цьому провідну роль»².

¹ Див.: Харольд Ханс, Дах Еберхард. Отмывание денег — путеводитель по действующему законодательству / Пер. с нем. М., 1996. С. 18–21.

² Матеріали міжнародного науково-практичного семінару «Проблеми боротьби з відмиванням грошей». К., 1991. Т. 1. С. 129.

Необхідність побудови розширеного механізму протидії легалізації незаконних доходів визначається перш за все складністю самого злочину. Фінансова система, в свою чергу найбезпосереднішим чином пов'язана зі здійсненням операцій по легалізації незаконних доходів. Ось чому особливе значення мають ті засоби і механізми боротьби з відмиванням грошей, які здійснюються в самій фінансовій системі. Документальне камуфлювання незаконних угод, використання фіктивних юридичних осіб та банківських рахунків, а також інші подібні діяння створюють великі труднощі при виявленні та розслідуванні відповідних злочинних дій. Тому використання лише кримінально-правового підходу при розв'язанні цієї проблеми не врегулює питання боротьби з відмиванням грошей у власному розумінні цього терміна і матиме однобічний характер.

Слід підкреслити, що у багатьох країнах вже існують розвинуті правові механізми боротьби з відмиванням грошей, які передбачені низкою нормативних актів і містять три основних напрямки, що забезпечують протидію даному явищу: 1) кримінально-правовий; 2) економіко-правовий; 3) адміністративно-правовий (організаційно-управлінський).

Також треба відзначити, що дія нормативних актів, що містять відповідні механізми, спрямована головним чином на забезпечення міжгалузевого співробітництва у боротьбі з відмиванням грошей. Так, розв'язання даної проблеми в США пов'язане з прийняттям і дією п'яти нормативних актів: 1) акта про банківську таємницю 1970 р.; 2) акта від 29 листопада 1970 р. «Про внесення змін у федеральний закон про страхування вкладів з питань витребування від застрахованих банків весті повні записи, а також надавати звіти в Департамент Казначейства про проведення відповідних операцій у валюті США»; 3) акта про контроль за злочинністю 1984 р. (ОССА); 4) акта про контроль за відмиванням грошей 1986 р.; 5) акта про посилення кримінального переслідування за відмивання грошей 1988 р.¹

Кримінально-правові засоби боротьби з відмиванням грошей завжди пов'язані зі встановленням відповідних кримінально-правових заборон. У США подібна заборона передбачена в Акті про

¹ Див.: Матеріали міжнародного науково-практичного семінару «Проблеми боротьби з відмиванням грошей». Т. 1. С. 67–92.

контроль за відмиванням грошей 1986 р. (пп. «а»... «і» ст. 1956). Даний документ встановлює два кримінально-караних діяння: а) відмивання кредитно-грошових документів; б) вчинення операцій з власністю, одержаною з точно визначеної злочинної діяльності.

Слід зазначити, що з об'єктивної сторони діяння може бути вчинено шляхом як здійснення фінансових операцій, так і перевезення, відправлення або переказу незаконних грошових коштів. Кримінальна відповідальність встановлюється також за: а) сприяння незаконній діяльності, пов'язаній з незаконними угодами та перевезенням грошових коштів; б) приховування джерела незаконних доходів. Предметом даного злочинного діяння є як грошові кошти, так і інше майно, що було предметом незаконної угоди. Відповідно до тексту аналізованої норми відповідальність за вчинення подібних діянь настає лише за наявності у особи, що вчинила це діяння, умислу, оскільки п. «а» ст. 1956 згаданого Акта передбачає, що особа знає про незаконне походження предмета, але, незважаючи на це, здійснює операції. Такі норми поширюють свою дію на фізичних осудних осіб, які досягли віку кримінальної відповідальності. Разом з тим у кримінальному законі при цьому не наводяться які-небудь ознаки спеціального суб'єкта.

Відомий інтерес становить також принцип побудови санкції за вчинення цього злочину. В санкції даного злочину, незважаючи на його складність і багатогранність, відсутні пільгові положення. У вказаній забороні це пояснюється, на нашу думку, тим, що санкція не передбачає законодавчо окресленої мінімальної межі строку та міри покарання і встановлюється у вигляді позбавлення волі строком до 20 років або застосування штрафу 500 тис. доларів США.

Економіко-правовий напрямок протидії відмиванню грошей у США знаходить своє законодавче закріплення в Акті про банківську таємницю 1970 р., а також в Акті від 29 листопада 1970 р., як і в Акті про контроль за відмиванням грошей 1986 р. У даному аспекті передбачається як становлення відповідних економіко-правових обов'язків фінансових установ при здійсненні фінансових операцій, так і характеристика деяких фінансових процедур і порядку проведення цих операцій. Серед таких положень можна назвати основні:

а) обов'язок фінансових установ зберігати звітну документацію як мінімум 5 років (інформація про яке б то не було надання

кредиту на суму понад 10 тис. доларів США, зразки підписів, ідентифікаційні номери платників та ін.);

б) особливий фінансовий порядок при здійсненні депозитів на суму понад 10 тис. доларів США (спеціальні звіти: про валютні операції — СТР, про міжнародне перевезення валюти — СМІР, про іноземні банки та іноземні банківські рахунки — ЕБАР);

в) встановлення цивільно-правової відповідальності за порушення яких-небудь правил при проведенні фінансових операцій чи фінансового обслуговування клієнта на суму понад 10 тис. доларів США.

Цей механізм містить у собі також інші положення, які стосуються фінансового співробітництва партнерів, забезпечення правильного виконання різних обов'язків та ін.

Адміністративно-правовий напрямок вказаного механізму передбачає розширення повноважень відповідних посадових осіб, вводить спеціальні посади (інспектор з питань відмивання грошей), розподіляє компетенцію з даних питань та визначає основні принципи співробітництва в разі виявлення відповідних злочинів. Так, наведені нормативні акти передбачають: а) розширення компетенції низки посадових осіб митної служби та казначейства; б) перелік органів, які мають безпосереднє відношення до протидії відмиванню грошей; в) визначення механізму контролю за банками (апарат ревізора по грошовому обігу, Федеральна корпорація по страхуванню вкладів, Правління федеральної системи резервів та ін.)

Таким чином, дана сукупність методів і засобів максимально охоплює можливі сфери соціальної діяльності, спрямованої на протидію і боротьбу з відмиванням грошей.

В інших країнах (Німеччина, Італія) також існують подібні механізми, які в своїй основі містять декілька підходів до боротьби з відмиванням грошей. Незважаючи на те що законодавчі акти цих країн розроблені з урахуванням особливостей як у викладенні відповідних заборон, так і у системі ознак складу даного злочину, загальний принцип побудови механізму боротьби з відмиванням грошей залишається незмінним. Він завжди включає до себе щонайменше три складові частини: кримінально-правову, економіко-правову та адміністративно-правову.

Чинне кримінальне законодавство України, як відомо, не передбачає відповідної норми, яка б встановлювала кримінальну

відповідальність за легалізацію (відмивання) прибутків, одержаних незаконним шляхом. Найбільш близько до проблеми відмивання грошей підходять склади злочинів, передбачені ст. 213 (придбання або збут майна, одержаного зазнаки злочинним шляхом) та ст. 229¹² КК України (використання в легальному обігу коштів, одержаних від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів). Проте це не розв'язує основної проблеми — відповідальності саме за легалізацію (відмивання) прибутків, одержаних в результаті вчинення інших, не менш тяжких злочинів. У даному разі джерело одержання незаконних доходів безпідставно звужене. Тим більш, що злочини, передбачені даними нормами, завдають суспільно небезпечної шкоди відноснонам у сфері суспільної безпеки, суспільного порядку та народного здоров'я. Слід відмітити, що відмивання грошей, маючи власну специфіку, не завдає шкоди та не створює небезпеки саме даному виду відносин. Вчинення такого діяння передусім завдає суспільно небезпечної шкоди фінансово-кредитній системі країни як сукупності суспільних відносин. Саме тому цей склад злочину має бути поміщений в главу «Господарські злочини» КК України.

Вагомим кроком до розв'язання даної проблеми стало включення до проекту КК України ст. 193, яка містить кримінально-правову заборону на вчинення дій щодо відмивання грошей. Ця норма визнає злочином «вчинення фінансових операцій та інших угод з грошовими коштами та іншим майном, одержаними зазнаки незаконним шляхом, а також використання таких коштів чи іншого майна в легальній підприємницькій чи іншій економічній діяльності»¹.

Появі даної норми передували численні обговорення. Причому якщо у питанні про необхідність криміналізації зазначеного діяння ніяких суперечностей не виникало, то відносно об'єктивних та суб'єктивних ознак цього складу злочину в науці велася жвава дискусія. Слід визнати, що думки вчених з даного питання є досить різноманітними, а у деяких випадках діаметрально різняться і відносяться головним чином до питань визначення об'єкта злочину, кількісних ознак об'єктивної сторони, а також джерела одержання незаконних доходів, необхідних для подальшого відмивання².

¹ Див.: Українське право. 1997. № 2.

² Детальніше про це див.: Чаричанський О. О. Питання кримінальної відповідальності за легалізацію (відмивання) прибутків, одержаних злочинним шляхом // Проблеми законності. 1999. № 35.

На наш погляд, редакція ст. 193 проекту КК України має низку пріоритетів відносно інших пропозицій щодо врегулювання даної проблеми кримінально-правовими засобами. По-перше, слід погодитися з тим, що вона не суперечить вимогам Віденської конвенції «Про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію коштів, одержаних злочинним шляхом». Це було зроблено шляхом надання загального характеру самій нормі, що дозволило максимально охопити всі можливі прояви даного виду злочину. По-друге, як об'єкт злочину ця норма передбачає суспільні відносини у сфері фінансово-кредитної системи та нормального режиму господарювання. По-третє, предмет даного злочину правильно визначений як грошові кошти чи інше майно, одержане *незаконним* шляхом. Вказівка на предмет цього злочину як на такий, що має бути одержаний саме незаконним шляхом, а не злочинним, визначатиме сам факт ефективного застосування норми проекту КК.

Запропоноване деякими криміналістами визначення предмета як прибутків, одержаних злочинним шляхом, не може бути прийнятим через наступні причини. Вказівка на злочинний характер предмета означатиме, що до порушення кримінальної справи за ознаками відмивання грошей необхідно буде встановити злочинний характер коштів, які були предметом відмивання, а з процесуальної точки зору це може бути зроблено тільки в суді і встановлено вироком суду. Це відповідно необгрунтовано затягне розслідування і майбутню конфіскацію злочинних доходів. Визначаючи в свою чергу предмет даного злочину як кошти, одержані незаконним шляхом, вказана норма дозволить встановлювати їх незаконний характер на більш ранніх стадіях руху кримінальної справи, а саме — на стадії попереднього розслідування.

Слід також відзначити, що термін «незаконний» означає не стільки незаконність взагалі, скільки нелегальний характер одержання коштів, відмити які намагається особа. Існують випадки, коли особа, одержавши відповідні кошти законним шляхом, далі порушує встановлений законом порядок легалізації таких коштів і вони в свою чергу стають незаконними. Так, особа, одержавши відповідні кошти законно, ухиляється від сплати відповідних податків шляхом здійснення операцій, спрямованих на легалізацію цих коштів. Така ситуація не повинна охоплюватися відповідною нормою, тому що для відповідальності необхідно, щоб сам факт одержання коштів мав незаконний характер. Наведене ж визна-

чення предмета злочину можна назвати спеціальною конструкцією норми, яка дозволить останній діяти ефективно.

Крім цього, вбачається, що з метою підвищення ефективності боротьби з відмиванням грошей взагалі та кримінально-правовими засобами зокрема до складу майбутньої норми було б доцільним включити пільговий інститут у вигляді можливості звільнення від кримінальної відповідальності та покарання за наявності відповідних умов. Як вже зазначалося, дане діяння становить собою складний і багатогранний процес, розслідування якого супроводжується численними труднощами. Ось чому з метою поліпшення і полегшення не тільки пошуку всіх осіб, які брали участь у вчиненні таких незаконних угод, а й пошуку і конфіскації предмета злочину вважається за необхідне не притягувати до кримінальної відповідальності особу, яка хоча і брала участь у вчиненні цього злочину, але добровільно заявила про це органам влади і активно сприяла розкриттю злочину та пошуку його предмета.

Крім зазначених аспектів, у розглядювану норму було б доцільним включити деякі кваліфікуючі ознаки (великий і особливо великий розмір). Оскільки об'єктом даного злочину визнані суспільні відносини у сфері фінансово-кредитної системи, то має значення, які суми доходів, одержаних незаконним шляхом, були відмиті. Відомо, що великомасштабні незаконні угоди завдають пропорційно більшої шкоди фінансовій системі, ніж операції на незначні суми. Тому такі кваліфікуючі ознаки доцільно включити до проекту майбутньої кримінально-правової заборони.

Розробка вказаної норми стала великим кроком до врегулювання проблеми відмивання грошей. Однак, як вже відмічалось, боротьба з відмиванням грошей за допомогою однієї лише норми КК не дасть очікуваних результатів. Вважаємо, що і в Україні необхідно створити відповідний механізм боротьби з відмиванням доходів, одержаних незаконним шляхом, який має містити в собі кримінально-правовий, економіко-правовий та адміністративно-правовий методи. Така сукупність методів може бути виражена в самостійному, комплексному законі, який на кшталт аналогів у США (Акт про контроль за відмиванням грошей) та Німеччині (Закон про виявлення прибутків від тяжких кримінальних злочинів) стане ефективною перешкодою на шляху інфільтрації «брудних» грошей в економіку країни.